

РОЛЬ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

У статті представлено аналіз проблеми формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів через участь у діяльності органів студентського самоврядування. Показано історію розвитку проблеми лідерства як наукової категорії, визначені види лідерства. Схарактеризовані основні напрями діяльності студентського самоврядування для формування необхідних особистісних, професійних та ділових якостей майбутнього спеціаліста.

Ключові слова: студент, лідер, лідерство, студентське самоврядування.

В статье представлен анализ проблемы формирования лидерских качеств студентов высших учебных заведений посредством участия в деятельности органов студенческого самоуправления. Показана история развития проблемы лидерства как научной категории, определены виды лидерства. Охарактеризованы основные направления деятельности студенческого самоуправления для формирования необходимых личностных, профессиональных и деловых качеств будущего специалиста.

Ключевые слова: студент, лидер, лидерство, студенческое самоуправление.

The paper presents an analysis of the problem of forming leadership qualities of students in higher education through participation in the activities of student government. Shows the history of the development problems of leadership as a scientific category, identify the types of leadership. Describes the main activities of the student government to develop the necessary personal, professional and business qualities of the future specialist.

Keywords: student, leader, leadership, student government.

Постановка проблеми. Вхідження України в період продуктивного розвитку всіх сфер соціального життя, відновлення державності, актуалізації багатого культурно-історичного досвіду і відродження традицій національного виховання детерминувало акцентування особливої уваги на проблемах реалізації соціальної та громадянської активності молоді. Як наслідок, основною метою реформування освітніх систем у всіх розвинених країнах стало підвищення інтелектуального потенціалу нації, створення умов

для формування і розвитку самостійної, ініціативної особистості. Тому на сьогодні особливого значення у системі освіти набувають завдання розвитку особистісних якостей суб'єктів навчального процесу. Широкі можливості для реалізації професійного та творчого потенціалу, особистісної самоактуалізації, підвищення соціальної активності особистості та формування почуття громадянської значущості надає студентське самоврядування.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти проблеми досліджувалися ще в дореволюційні часи. Так проблеми розвитку студентських громадських об'єднань в Україні XIX ст. розглядали М. Драгоманов, Ю. Яновський, Р. Кирчів, Н. Маркевич, Д. Антонович, К. Волинський, В. Леонтович, М. Попович, В. Шевчук, О. Прицак, В. Смолій, П. Сохань, А. Фінько та ін. Особливості розвитку студентського руху досліджувалося Н. Левицькою «Студентство України в кінці XIX - на початку XX ст.», в якій автор на основі новітніх наукових досягнень у галузі соціального пізнання з'ясовує роль і місце студентського руху в громадсько-політичному житті українського суспільства зазначеного періоду.

Роботи Г. Струкової, Л. Бортника містять інформацію про студентство Харківського університету як окремої соціальної групи.

Студентський рух, як складова частина молодіжного розглядалася вітчизняними науковцями О. Корнієвським та В. Якушиком «Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні», О. Єригіним «Особливості формування і діяльності студентських громадсько-політичних об'єднань в умовах становлення багатопартійності в Україні», І. Коляком «Студентський рух в Україні (кінець 80-х - початку 90-х рр.)», В. Бебиком, М. Головатим, М. Ребкало «Політична культура сучасної молоді», Є. Бородіним «Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991-2004 рр.)».

Проте питання розвитку особистості студента, формування в нього саме лідерських якостей через залучення до участі в діяльності студентського самоврядування залишилася поза уваги дослідників.

Мета статті - проаналізувати значення діяльності студентського самоврядування для формування лідерських якостей студента.

Виклад основного матеріалу. У розвитку особистості студента важливу роль відіграє активна діяльність в умовах спеціально організованої, соціально значущої діяльності. Така діяльність посідає особливе місце в становленні особистості, оскільки саме в ній найбільш цілеспрямовано та інтенсивно формуються необхідні суспільству соціальні настанови, зразки поведінки, здобуваються знання, уміння і навички суспільного життя. При цьому рольові позиції студентів задають певне співвідношення статусів, яке впливає на процеси самооцінки, рівень знань і життєвий досвід, що забезпечує високий статус їх компетентності. Отже, на перший план виходять питання лідерства та створення умов для формування лідерських якостей студента.

Як показало вивчення психолого-педагогічної літератури [4, 5, 10, 11, 13] питання лідерства набули статус науково-практичної проблеми ще в першій половині ХХ століття й залишаються актуальними для вивчення та дослідження й сьогодні, оскільки тісно пов'язані з широким комплексом пріоритетних для сучасної системи освіти завдань. Ще в першій половині ХХ століття досить популярною була теорія рис лідерства, яка визнавала природженість та неповторність якостей лідера, саме тому лідерство як соціально-психологічний феномен розглядався як сукупність особливих рис особисті, що забезпечують лідерам можливість заявити о себе, зайняти відлучу позицію та підтримувати владу [13].

Прихильниками даної теорії була виділена певна сукупність якостей справжнього лідера - ум, такт, почуття гумору, вміння передбачати, здібності привертати до себе увагу, енергійність, сильний характер й т. ін. Тому головним завданням для дослідників було пошук універсальних рис, притаманних лідеру та характерних для більшості лідерів. Істотним недоліком даної теорії було положення про те, що здібність до лідерства - природжена. Вважалося, що лідер відразу, по факту народження та свідомої

життєдіяльності, володіє певними рисами, які закріплені генетично й притаманні вузькому колу людей. Саме носії лідерських якостей й визначають суспільно-історичний прогрес.

Отже, лідер та лідерство розглядалися продуктом не лише конкретних соціальних умов, ситуацій, відношень, а природженого комплексу біопсихічних якостей, що забезпечували здібність людини до влади, керівництва. Були виділені 4 групи лідерських якостей: фізіологічні, психологічні або емоційні, розумові або інтелектуальні, особистісні та ділові [13].

Новим етапом стала концепція лідерської поведінки. Прихильники даної концепції відійшли від питання - Хто такий лідер"? й активно стали розробляти питання "Як саме працює лідер"? Наукові розробки та результати були досить цікавими, популярними й не втратили раціонального значення й тепер. Найбільш відомою є теорія про три лідерських стиля К. Левина: авторитарний, демократичний, пасивний [4].

У вітчизняній науці, як показало дослідження [4, 5, 10, 11, 13], істотним фактором досліджень є аналіз лідерства в різних соціальних групах. При цьому лідерство виступає як один із елементів групової життєдіяльності, яка сама включається до контексту більш широких соціальних явищ. Перші роботи в цієї галузі були проведені ще в 20-30 роки (А. Макаренко, А. Залужний, Е. Аркін та ін.). Вони переважно досліджували феномен лідерства в дитячих групах.

Подальший інтерес до лідерства був пов'язаний з розвитком концепцій колективу (роботи Б.Паригіна, І. Волкова, А. Петровського, Л. Уманського, Р.Кричевського), та з посиленням практичних потреб. З'явилося значна кількість робіт, пов'язаних з проблемою співвідношення лідерства та керівництва[4].

Органічним продовженням розробки проблеми стали дослідження видів, структури лідерства. Ще в 50-х рр. Р. Бейлс експериментально виявив, що у кожній малій групі є, як мінімум, два типа лідерів: емоційний та

інструментальний. Функція емоційного лідера - психологічний клімат у групі, піклування про оптимальне урегулювання між особистісних відношень. Як правило він виступає в ролі арбітра, порадника. Інструментальний лідер - той член групи, який бере на себе ініціативу в специфічних видах діяльності (завдяки своїй особливій компетентності в певній сфері) та координує загальні зусилля по досягненню мети[4].

Отже, лідер вважався суб'єктом соціальної діяльності групи, за яким суспільство визнає право на специфічну роль у конструюванні емоційних (експресивних) та ділових (інструментальних) взаємовідношень у дитячому колективі, у творчій інтеграції загальних зусиль, у координації процесів співоорганізації та спільного прийняття рішень.

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі того часу [4, 5, 10, 13] було відмічено, що, специфічна сфера діяльності (навчання, суспільно-користна праця, громадська робота, відпочинок) висуває свого інструментального (або, що є одним й тим самим - ситуативного) лідера. При дослідженнях студентських та трудових колективів у більшості випадків лідерами у чотирьох названих сферах стали зовсім різні люди. Повна відповідність лідерів у одній особі у всіх ситуаціях: спільної роботи, навчання, суспільно-користної діяльності та відпочинку, спостерігалось лише в окремих випадках.

Тому заслуговує на увагу визначення лідера, яке дав Б. Паригін: "Лідер - це член групи, який спонтанно виконує роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної, як правило, досить значимої ситуації, для забезпечення організації сумісної колективної діяльності людей для найбільш швидкого та успішного досягнення загальної мети"[3, с.14]. Вдалим, з точки зору багатьох дослідників, є визначення А. Чернишова: "Лідерство - це ступінь ведучого впливу особистості члена групи на групу в цілому у напрямі оптимізації рішення загально групового завдання" [4, с. 18].

На початку 60-х років були зроблені спроби поєднати усі концепції лідерства до загальної - синтетичної теорії лідерства (Б. Бан, Ф. Фідлер та

ін.). Поєднання відбувалося з урахуванням трьох найважливіших компонентів: цілей групи; особистості лідера; факторів, що визначають зміни в груповій поведінці.

Очевидно, майбутній спеціаліст повинен бути одночасно і формальним керівником, і лідером групи. Психологічно можливе ділове лідерство і лідерство емоційне. Ділові якості - це, в першу чергу його професіоналізм, володіння предметом, здатність організовувати навчальний процес. Ділове лідерство зазвичай легко досягається педагогом: він завжди володіє предметом краще, ніж його учні. Набагато складніше створюється емоційне лідерство. Воно залежить від того, наскільки педагог здатний емоційно позитивно впливати на учнів. За деякими даними такий вплив справляють: власна захопленість викладача предметом, його бажання передати свої знання, манера поведінки щодо інших членів групи і сторонніх (увага, терпимість тощо), зовнішній вигляд, уміння триматися в аудиторії.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми [4, 5, 10, 13] дозволило встановити та виділити загальні педагогічні умови формування лідерських якостей в колективі:

1. Забезпечення багатообразної різнопланової діяльності для особистості.
2. Створення самоврядування, яке може служити полем різних видів діяльності, фактором, який допомагає розвитку колективу та окремої особистості в колективі.
3. Створення умов для навчання в різних формах, як основного виду діяльності (може виступати основою для появи лідерів).
4. Формування колективу, оскільки розвинутий колектив має велику виховуючу силу, здатність виявляти у кожному студенті особистість, дозволяє йому розкритися.
5. Особистість педагога-керівника, який може впливати на динаміку лідерства в колективі.

Отже, для формування лідерських якостей студентів значні можливості

має студентське самоврядування, яке набуло сьогодні значного поширення і розвитку в Україні. Пріоритетність завдань студентського самоврядування обумовлено такими чинниками:

- активне утвердження демократичних засад в усіх секторах життєдіяльності українського суспільства;
- інтеграція України до Європейського співтовариства та перехід до ринкової економіки потребують перебудови всіх складових освітньої галузі, вимагають ставлення до студентства як до партнера;
- студентське самоврядування є важливим фактором розвитку і модернізації суспільства, виявлення потенційних лідерів, вироблення у них навичок управлінської та організаторської роботи з колективом, формування майбутньої еліти нації.

У процесі дослідження було встановлено, що функціонально ефективну систему органів студентського самоврядування було сформовано у 90-х роках ХХ. На сьогодні студентське самоврядування у вищих навчальних закладах виступає демократичним інститутом, формою виховання студіюючої молоді, що передбачає активну участь студентів у підготовці, прийнятті та реалізації управлінських рішень щодо життєдіяльності вищого навчального закладу та його окремих підрозділів, захист прав та інтересів студентів, засвоєння ними соціальних і професійних компетенцій, включення студентів до різних видів соціально- значимої діяльності.

Діяльність органів студентського самоврядування, насамперед, спрямована на: формування навичок майбутнього організатора керівника; створення умов для соціалізації особистості молодої людини, максимальне сприяння її професійному, громадському, та особистісному розвитку; формування вірних (з позиції загальнолюдських цінностей) орієнтирів розвитку особистості та за необхідності її корекції.

Вивчення науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження [6, 8, 9, 12, 14, 15] дозволило встановити, що участь в органах студентського

самоврядування сприяє:

- формуванню відповідальної громадської позиції;
- стимулюванню активності молодого громадянина у суспільному житті;
- реалізації особистісних якостей, здібностей та талантів особистості;
- формуванню організаторських вмінь;
- вихованню відповідально ставлення до виконання своїх обов'язків та завдань;

Зазначимо, що участь у роботі органів студентського самоврядування надає для студентів унікальні можливості набуття соціально-корисного досвіду управлінської діяльності. Одним із принципів Болонського процесу проголошено активна участь студентів як конструктивних партнерів в управлінні та визначенні змісту і якості освіти [8].

Характеризуючи ситуацію з впливом органів студентського самоврядування на прийняття управлінських рішень у освітньому просторі України, слід відмітити, що ще у 2005 р. Верховна Рада ухвалила зміни та доповнення до деяких статей Закону України «Про вищу освіту». Зокрема, зміни торкнулися статті 38 «Студентське самоврядування» [7]. Відповідно до неї створення у вищих навчальних закладах органів студентського самоврядування (ОСС) стало покладатися на самих студентів. Передбачалися такі нововведення, що значно розширили повноваження ОСС: 10-відсоткове представництво студентства у вчених та педагогічних радах, можливість участі студентів у виборах ректорів і керівників факультетів та завідувачів кафедр.

Згідно змін до Закону адміністрація вищих навчальних закладів має узгоджувати з лідерами самоврядування рішення про: відрахування студента з навчального закладу на підставах, не пов'язаних з академічною заборгованістю; поселення студента в гуртожиток та виселення з нього, крім випадків, пов'язаних з невиконанням умов договору про надання гуртожитку

(у разі його укладення); правила поведінки студентів та правила проживання в гуртожитках; участь у програмах міжнародного обміну студентами тощо[7].

Через систему органів самоврядування, студенти взаємодіють з широким колом особистостей різних за політичними поглядами та уподобаннями, знайомляться з особливостями та закономірностями функціонування і розвитку соціальних інститутів, що, в свою чергу, сприяє процесу їх соціалізації, підвищенню рівня політичної та загальнолюдської культури; беручи участь у діяльності органів студентського самоврядування з підготовки і проведення культурно-масових заходів національно-патріотичного змісту студентська молодь засвоює надбання української культури, глибше вивчає історію, мову, звичаї, традиції свого народу; студентське самоврядування - це винятково ефективна і ненав'язлива форма самовиховання майбутніх фахівців.

Так, у співпраці із органами студентського самоврядування проводилися широкомасштабні акції (з 1999 по 2003 рр. у проведенні проекту „Студентська республіка” щороку брало участь близько 10 - 12 тис. студентів; у 2004 р. акція „Студентська солідарність” охопила понад 77 тис. студентів) [16].

У вищих навчальних закладах діяли осередки суто студентських організацій: Української студентської спілки (створена у грудні 1989 р.), Союзу українського студентства (березень 1991 р.), Асоціації студентів-медиків, Всеукраїнської асоціації студентів і молодих спеціалістів, що займаються економікою і управлінням, Української студентської ліги (створена 28 січня 1994 р.), Української асоціації студентів-правників, Львівського Студентського Братства (травень 1989 р.) та інших[16].

Через участь у діяльності цих організацій студенти мали можливість ініціювати та проводити різноманітні заходи як виховного, так і культурного, розважального, просвітницького плану. Діяльність у вищих навчальних закладах осередків молодіжних та суто студентських громадських

організацій була однією із форм участі студентів у виховному процесі та створювала умови для формування у них організаційних навичок, лідерських якостей.

У процесі дослідження було встановлено, що розвиток лідерських якостей, громадянської відповідальності, формування вмінь та навичок управлінської діяльності студентів відбувається постійно, систематично при організації роботи органів студентського самоврядування, які:

- допомагають адміністрації університету, факультетів у виконанні завдань навчально-виховної роботи;
- допомагають адміністрації університету, факультетів у роботі, спрямованій на поліпшення умов та якості навчання, побуту та відпочинку студентів, реалізації їх творчого потенціалу;
- регулярно інформують студентів з усіх питань життя університету, що їх стосуються;
- звітують перед студентами університету про виконану роботу;
- вносять пропозиції щодо контролю за якістю навчального процесу, беруть участь у вирішенні конфліктних ситуацій, що виникають між студентами, студентами та представниками адміністрації або викладачами;
- беруть участь у вирішенні спірних питань пов'язаних з накладанням дисциплінарних стягнень на студентів, що порушили правила внутрішнього розпорядку університету;
- беруть участь у роботі стипендіальних комісій;
- беруть участь у розробці документів, що регламентують діяльність університету з усіх питань, пов'язаних із студентським життям;
- проводять роботу, спрямовану на підтримання високого рівня іміджу університету.

Завданням студентського самоврядування є насамперед розширення можливостей студентів для їх повноцінного особистісного і професійного розвитку, зокрема, таких параметрів, як ціннісні установки, професійні якості, професійна компетентність, духовність, креативність, якості інтелекту

(широкий розумовий кругозір, наукова оцінка подій і явищ, готовність до сприймання незвичної інформації, схильність до причинно-наслідкового мислення тощо).

У зв'язку із реформуванням системи освіти та встановленням нової структури вищих навчальних закладів, запровадженням ступеневої системи підготовки фахівців, утворенням органів студентського самоврядування у закладах освіти усіх рівнів акредитації та форм власності, виникла нова якість їх кадрів, що характеризуються зростаючим рівнем досвідченості. Все це сприяє вихованню молоді не лише як майбутніх фахівців, а й керівників, організаторів трудових колективів у різних галузях народного господарства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Новий гуманітарний стандарт суспільства висуває на перший план проблеми підготовки конкурентноздатного, висококваліфікованого, відповідального та самостійного керівника, лідера, які визначаються інститутом освіти пріоритетними. Проблема лідерства пройшла певний шлях розвитку як зарубіжними вченими, так і вітчизняними дослідниками. Сьогодні лідер - "неофіційний керівник", тобто людина, на думку якої орієнтуються інші члени групи. Для виявлення, формування та розвитку лідерських якостей значні можливості має участь у діяльності органів студентського самоврядування, яка забезпечує сприяє розвитку особистісних, професійних, ділових якостей майбутніх спеціалістів.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у поглибленні вивчення можливостей діяльності студентського самоврядування для розвитку творчого потенціалу особистості студента.

Література:

1. Вища освіта в Україні. Навчальний посібник // За редакцією Кременя В.Г., Ніколаєнка С.М. К.: "Знання". 2005. - 327 с.
2. Д'юї Джон. Демократія і освіта. - Львів: Літопис, 2003. - 294 с.
3. Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”). - К., 1994. - 61 с.

4. Ершов А.А. Лидер и авторитет группы (к постановке проблемы) // Экспериментальная и прикладная психология. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. - Вып. 4. - С.10-27.
5. Ершов А.А. Социально-психологические аспекты конфликтов // Социальная психология и социальное планирование. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. - С. 30-57.
6. Європейська практика студентського самоврядування в університетах України // Методичні матеріали за ред. проф. Буяльської Т.Б., - К., 2005.
7. Закон України “Про вищу освіту” // Відомості Верховної Ради. -2002.- № 20.
8. Каюмова О. Участь органів студентського самоврядування та їх об’єднань у формуванні та реалізації освітньої та молодіжної політики / О. Каюмова, Т. Яцків, Я. Хауляк. - Львів: Юриспруденція, 2008. - 176 с.
9. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. - К.: Грамота, 2005. - 448 с.
10. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. -М.: Педагогика, 1979. - 312 с.
11. Леонтьев А.А. Психология общения. - М.: Смысл, 1999. - 365 с.
12. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах // Інформаційний вісник. - Київ: Інформаційний вісник. - № 7.- 2002.
13. Психология развивающейся личности. - М.: Педагогика, 1987. - 240 с.
14. Романик А. Роль студентського самоврядування в Україні та в країнах Західної Європи // Студентське самоврядування в Україні - К.: Молодіжна альтернатива, 2004. - С. 6-10.
15. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посіб. - К.: Вища шк., 2005. - 239 с.
16. Сопивник Р. В. Зростання ролі студентів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів України: історичний аспект (90-ті рр. ХХ - початок ХХІ ст.)...авт. дисс. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. 07.00.01 - Луганськ, 2004. - 19 с.
17. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення

функціонування та розвитку освіти в Україні” (04.07.05 р. №1013/2005).